

BOPLATSLÄMNINGAR OCH KULTURLAGER LÄNGS VÄG 694

Ny VA-ledning till Avfart Irsta

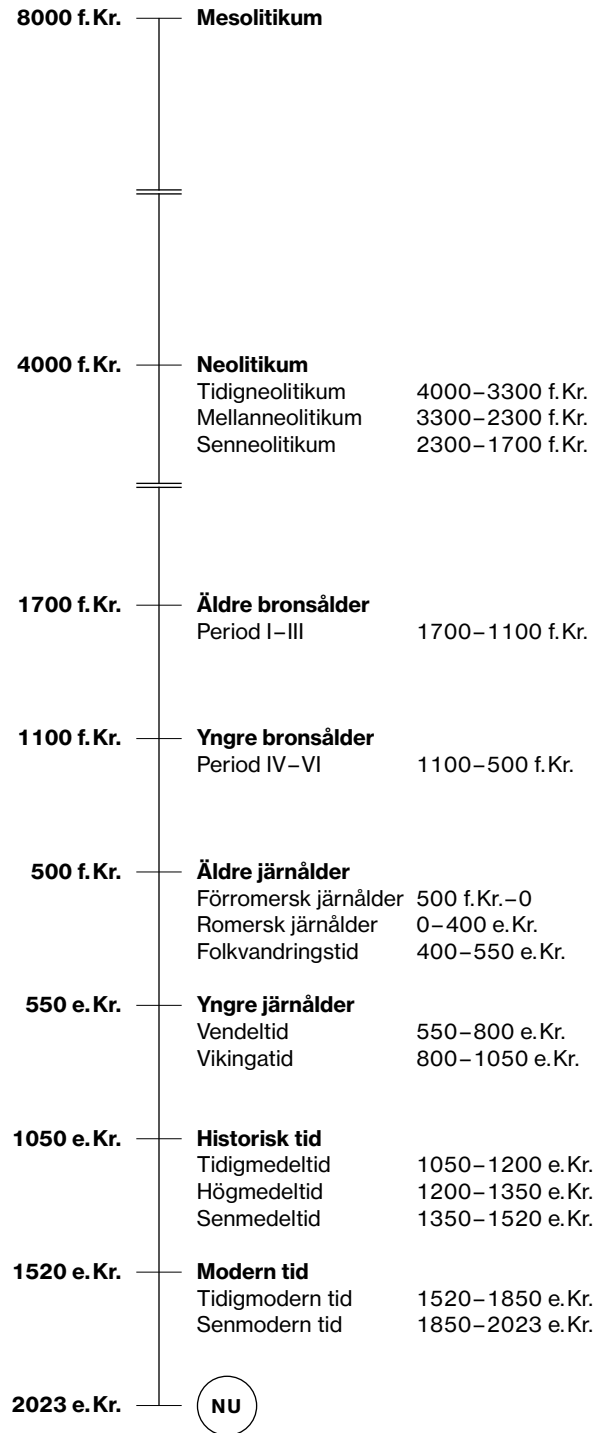
Arkeologisk utredning

Ullvi 3:640, Brunnby 2:1 och Badelunda-Tibble 3:15
Irsta och Västerås-Badelunda socknar
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Av ANN VINBERG

ARKEOLOGISK
PERIODINDELNING
FRÅN
STENÅLDER
TILL
NUTID

Boplatslämningar och kulturlager längs väg 694

Ny VA-ledning till Avfart Irsta

Arkeologisk utredning

Ullvi 3:640, Brunnby 2:1 och Badelunda-Tibble 3:15
Irsta och Västerås-Badelunda socknar
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Av ANN VINBERG

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
PILGATAN 8 D
721 30 VÄSTERÅS

Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2023

Samtliga foton av Maud Emanuelsson.

OMSLAG
Ann Vinberg i VA-ledningens sydligaste del.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 33754, 33755 och 33756

ISBN 978-91-8041-145-5

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning	5
Målsättning, metod och genomförande	5
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Utredningsresultat	10
Tolkning och utvärdering	16
Referenser	17
Kart- och arkivmaterial	17
Litteratur	17
Tekniska och administrativa uppgifter	19
Bilagor	19
Bilaga 1. Schakttabell	19
Bilaga 2. Anläggningstabell	21

Figur 1. Utredningsområdet, cirka 2 km utanför Västerås, markerat med en blå linje. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk utredning i Irsta och Västerås-Badelunda socken, Västerås kommun, med anledning av att Mälarenergi Vatten AB planerar förlägga ny VA-ledning utmed väg 694. Vid utredningen framkom fornlämning på två platser i den centrala/södra delen av ledningssträckan, strax norr om den gamla infarten till Lista gård. Fornlämningarna ligger på ömse sidor om ett mindre impediment, cirka 70 meter från varandra. I det södra schaktet framkom boplatslämningarna – en härd, ett mindre lager med bränd lera och ett möjligt stolphål – och i det norra schaktet framkom ett kulturlager.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har efter förfrågan/beslut från Länsstyrelsen i Västmanlands län utfört en arkeologisk utredning utmed väg 694 i Irsta och Västerås-Badelunda socken, Västerås kommun (figur 1). Bakgrunden är att Mälarenergi Vatten AB planerar förlägga ny VA-ledning från befintligt industriområde i norra Irsta till det nya industriområdet Avfart Irsta söder om E18. Utredningen utfördes den 2–7 november 2022. Maud Emanuelsson var projektledare och Ann Vinberg har sammanställt denna rapport.

Målsättning, metod och genomförande

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget. Syftet var också att preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Resultatet kommer att utgöra underlag vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och eventuella kommande arkeologiska åtgärder samt utgöra underlag i företagarens planering.

Utredningen har utförts som sökschakt med grävmaskin längs en cirka 1 750 meter lång sträcka på den västra sidan av väg 694. Schakten förlades på rad utmed den utsättning som gjorts av Mälarenergi Vatten AB. Sökschakten var cirka 2–10 meter långa, som regel 6,5 meter, och cirka 3 meter breda, det vill säga dubbel skopbredd. Schaktningen har utförts med största möjliga hänsyn till vegetation och grödorna i åkrarna genom att körning mellan schakten så mycket som möjligt har gjorts i åkerkanten eller utanför denna. Sammanlagt schaktades 870 m². Schakten har grävts ner till dess att arkeologiska kontexter framkom eller till orörd mark. Påträffade lämningar har handrensats och en anläggning (A343) har snittats och undersökts till hälften för att verifiera dess tolkning. Kulturlagret A415 har grovrensats och grävts igenom med maskin i schakt 411.

Utredningen har dokumenterats genom digital inmätning i plan, med RTK-GPS, av schakt, anläggningar och topografiska objekt, till exempel stenar, samt genom beskrivning och fotografering (bilaga 1–2). Schakten har fyllts igen successivt och, till viss del, efter slutförd utredning (figur 2).

Figur 2. Igenlagt schakt i åker med kål. Brunnby gård till höger i bild. Foto från norr.

Figur 3. Schakt i utredningsområdets södra del, vid väg 694 i Irsta. Foto från nordväst.

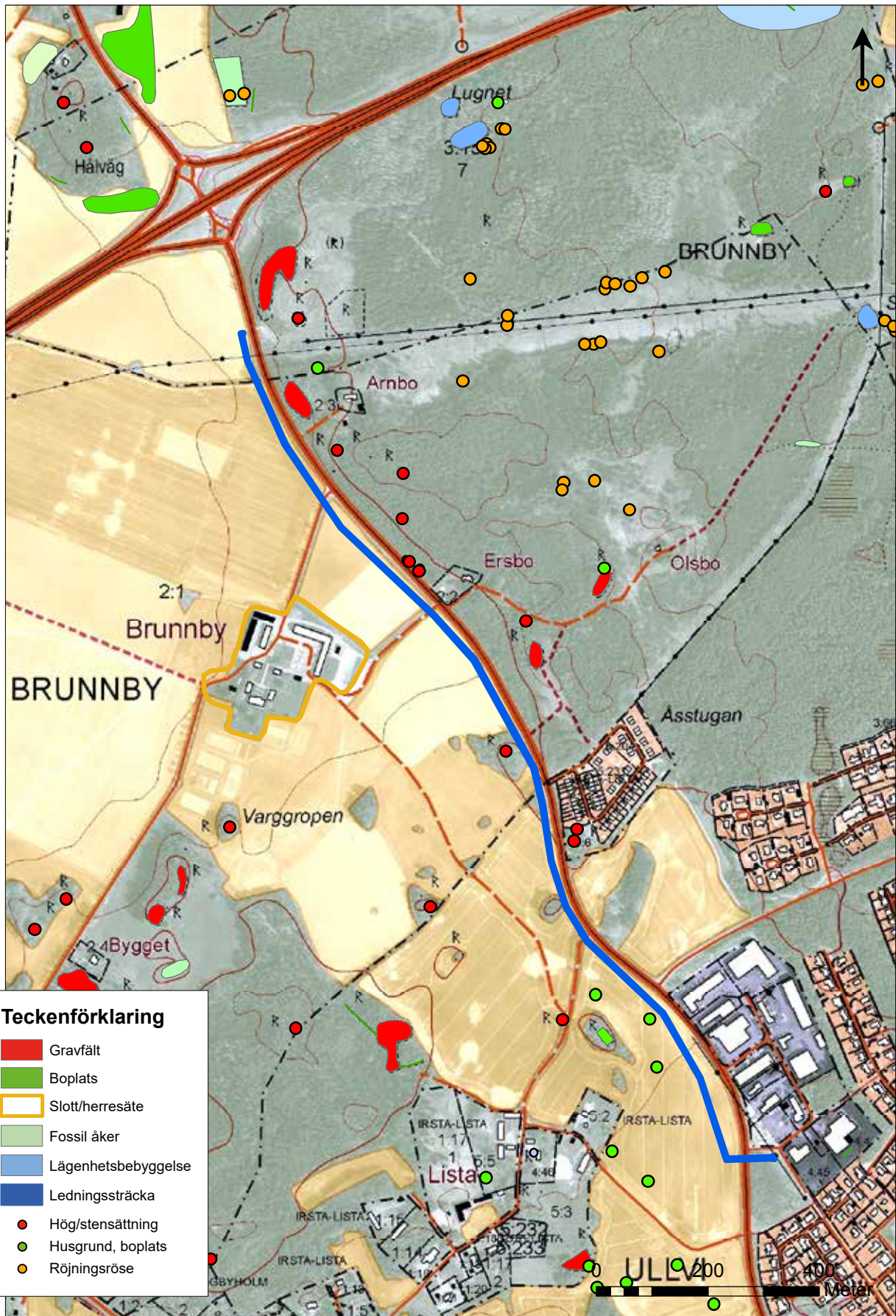
Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet låg i den östra utkanten av Västerås stad, cirka 2,5 km nordöst om Västerås flygplats. Sträckningen för den planerade VA-ledningen låg utmed och på den västra sidan av länsväg 694 mellan E18 i norr och Irsta i söder, huvudsakligen i brukad åkermark. Nivåerna längs sträckan ligger på cirka 17–25 meter över havet. De högsta nivåerna finns ungefär mitt på sträckan, där den också löpte över några impediment.

Området ligger cirka 2 km söder om Anundshögsområdet, huvudsakligen i Irsta socken, men med den norra änden i Västerås-Badelunda socken. Närliggande fornlämningar finns framför allt i skogen öster om vägen. Här finns flera gravfält, ensamliggande gravar och enstaka boplatser, men även lägenhetsbebyggelse, fossil åkermark och röjningsrösen (figur 3). Fornlämningarna har dateringar från bronsålder till historisk tid. Flera av dessa har påträffats vid arkeologisk utredning samt varit föremål för arkeologisk förundersökning och undersökning (Åhlström 2019, 2021, 2023; Magnusson 2022a, 2022b). De arkeologiska arbetena har utförts inom ramen för projektet Avfart Irsta som omfattar planerad utbyggnad av verksamheter för bland annat logistik, lager och industri i detta skogsområde.

Ett boplatsläge, en möjlig fornlämning, som har noterats i åkermarken upp mot E18 och trafikplatsen i norr tangerades vid den nu aktuella utredningen (Åhlström 2019). Längre söderut, på den västra sidan av vägen och cirka 15–25 meter från den aktuella sträckningen, finns en osäker stensättning registrerad (L2004:8754). I åkern, nära sträckans sydligaste delar, har möjliga boplatslämningar i form av kulturlager och stolphål framkommit vid en utredning 2007 (L2002:7395, L2002:7326 och L2002:7293) (Norr & Nyström 2008).

Sträckningen för VA-ledningen gick huvudsakligen inom ytor som i äldre tider har varit Brunnby säteris ägor och utgjort dess norra och södra åkergården enligt 1788 års avmätning. Sträckningens södra delar gick genom Lista bys norra åkergårde enligt 1768 års storskifteskarta. Vid utredningstillfället fanns grödor i några av åkrarna, bland annat kål och solrosor, medan andra delar var skördade och vid Brunnby gård fanns åker med vall-/gräsvegetation (figur 3 och 5–6). Kortade sträckor gick över impedimentmark med gles träd- och buskvegetation.

Figur 4. Utredningsområdet med fornlämningar. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Figur 5. Schaktning i åker med vall nära Brunnby gård. Foto från nordväst.

Figur 6. Schaktning i åker med vall. I bakgrunden allé till Brunnby gård. Foto från sydöst.

Utredningsresultat

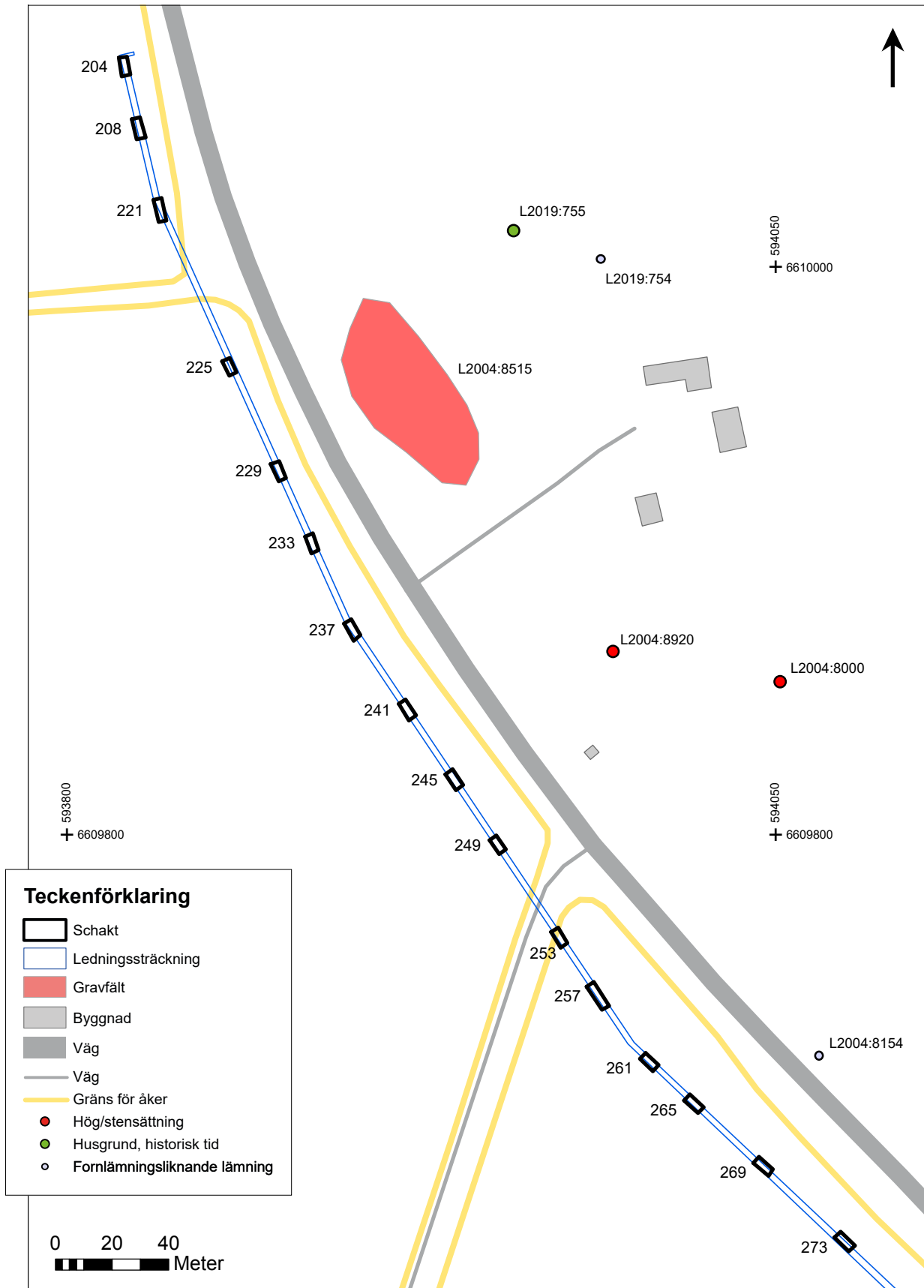
Vid utredningen framkom fornlämning på två platser i sträckans centrala/södra del, cirka 500 meter från sträckans södra ände (figur 7–10). De två fornlämningslokalerna ligger relativt högt i landskapet på var sin sida om ett impediment med ett tomt schakt emellan.

Söder om impedimentet framkom tre boplatzanläggningar i schakt 423. Dessa består av en härd, ett mindre lager av bränd lera samt ett möjligt stolphål (A427, A434 och A445) (figur 11–12). Lagret med bränd lera är 0,40 × 0,35 meter stort och hör troligen samman med den intilliggande härden, eventuellt som avställningsyta. I schaktet fanns även flera stenar som kan höra ihop med lämningarna. Boplatzlämningarna ligger på en yta som enligt 1768 års karta har varit åker i Listas norra gärde. Över ytan finns det vid denna tid också en väg som leder från Lista bytomt i söder och upp till skogen och gränsen till Brunnby i norr. Den återfinns inte på Brunnbys karta från 1788, men ansluter till skogskanten där dagens väg går. Några spår av denna väg framkom inte vid utredningen. Vägen är en av två vägar på Listakartan som leder till Brunnby. Den andra vägen går cirka 70 meter längre västerut och leder direkt till Brunnby bytomt.

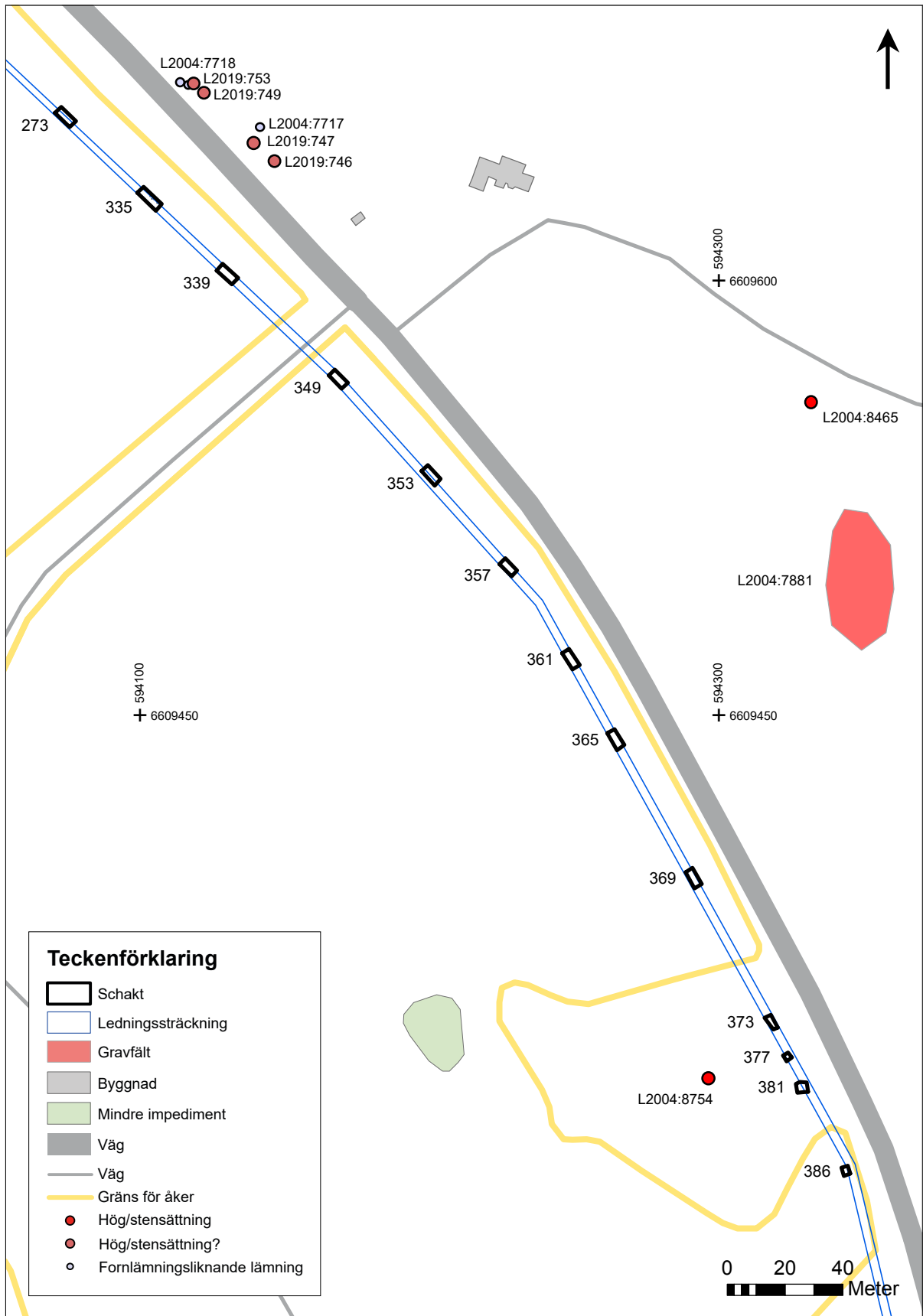
Ett kulturlager framkom i schakt 411 cirka 70 meter norr om boplatzlämningarna. Lagret (A415) var 0,05–0,15 meter tjockt och bestod mörk gråsvart lera med bränd lera, kolstänk och skörbränd sten. Det grävdes igenom och togs bort i hela schaktet men fortsätter utanför detta på alla sidor. Lagret bedöms som fornlämning på grund av lagrets karaktär och närheten till boplatzlämningarna i schakt 423. Det kan utgöra såväl ett avsatt boplatzlager som ett äldre odlingslager, i det senare fallet troligen ett boplatzlager som även odlats.

Förutom dessa lämningar framkom, på två platser, lämningar som inledningsvis tolkades kunna vara fornlämning. Cirka 100 meter norr om kulturlagret framkom en möjlig grop (A394) och i sträckan norra del fanns en sotfläck som undersöktes (A343). Dessa två lämningar har bedömts vara för vaga indikationer för att utgöra som fornlämning.

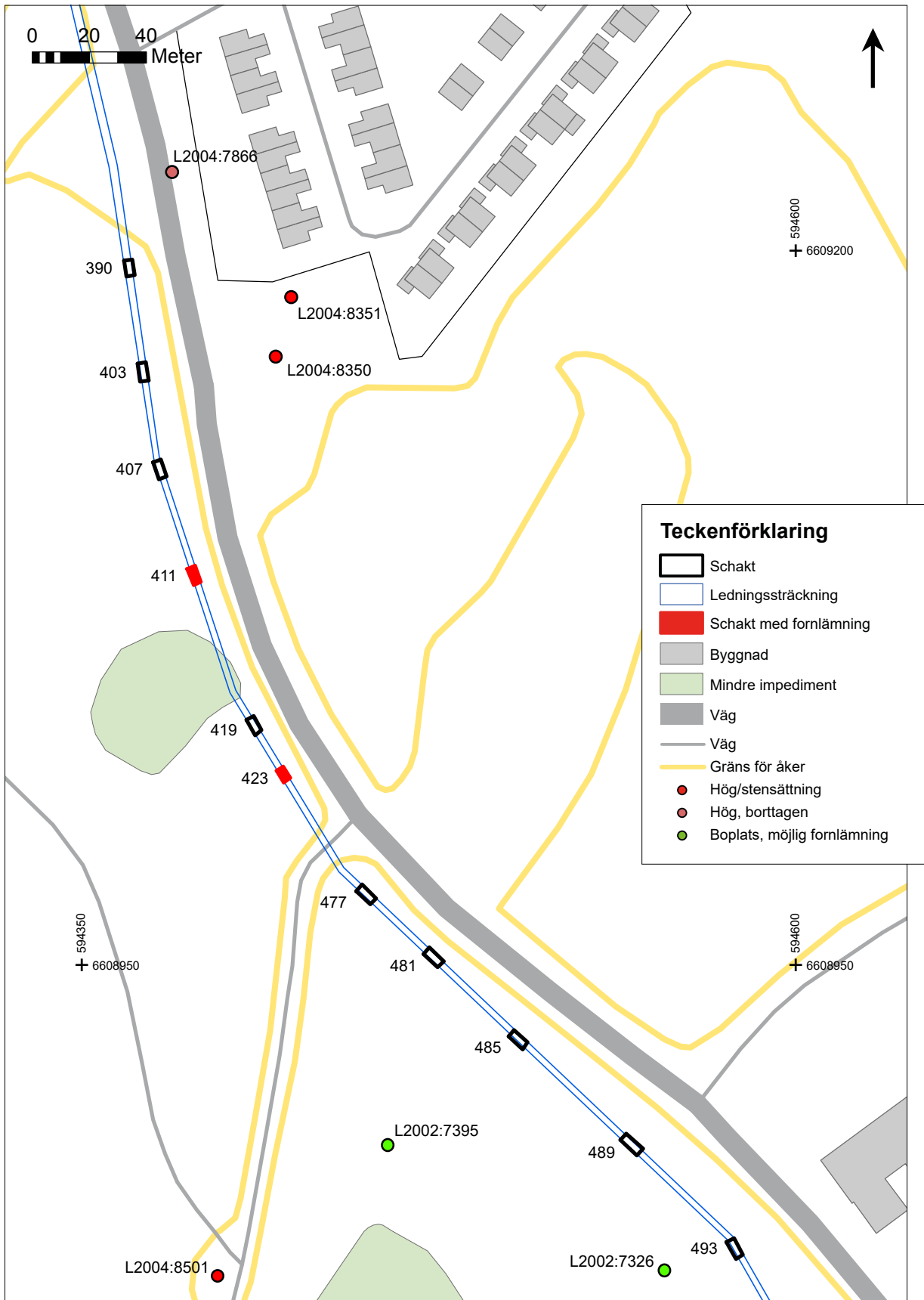
I Kulturmiljöregistret (KMR) har boplatzlämningarna registrerats som fornlämning L2023:868 och kulturlagret som fornlämning L2023:869.

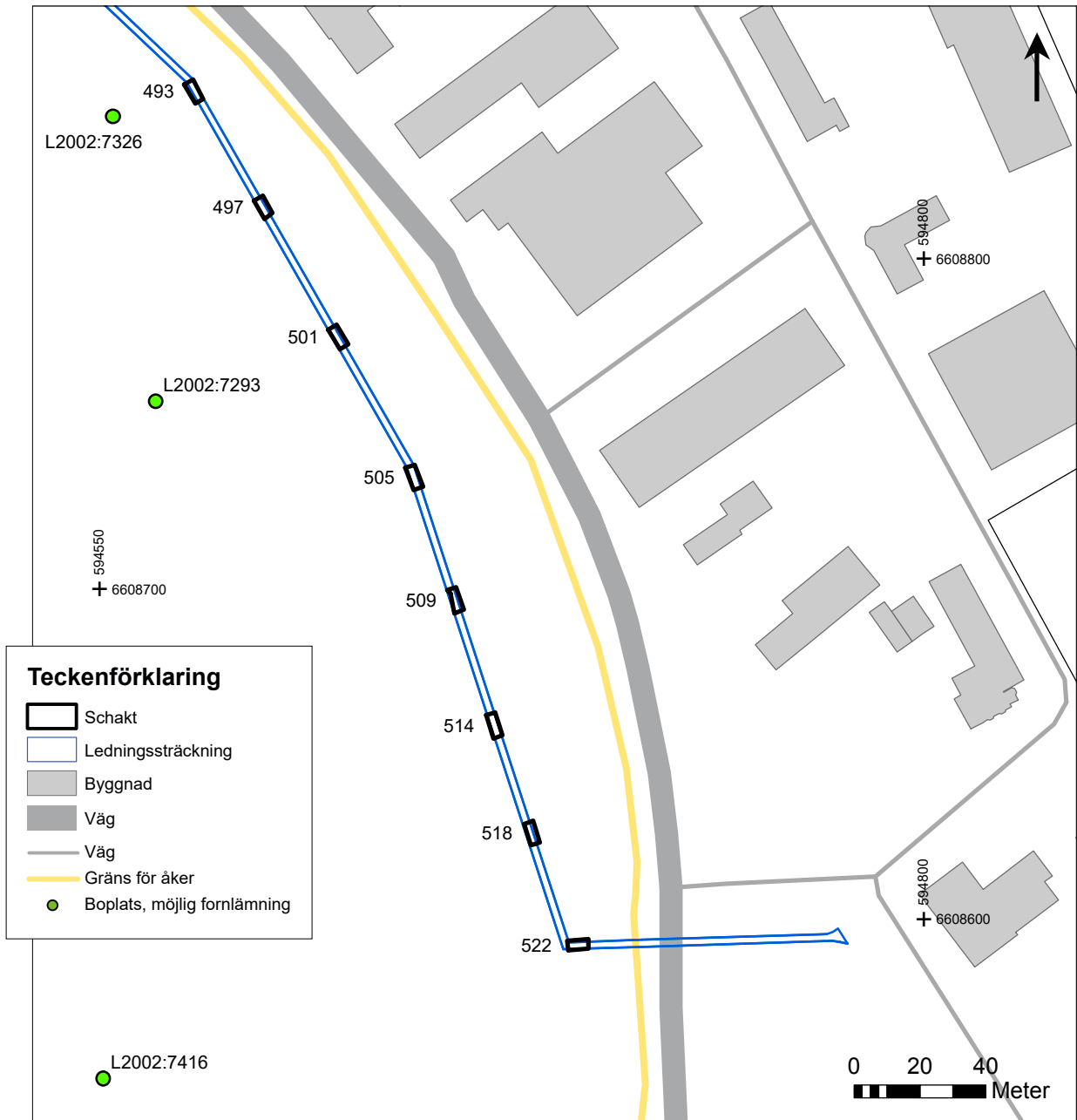
Figur 7. Schaktplan 1. Utredningsschakt i VA-ledningens nordligaste del. Skala 1:2 000.

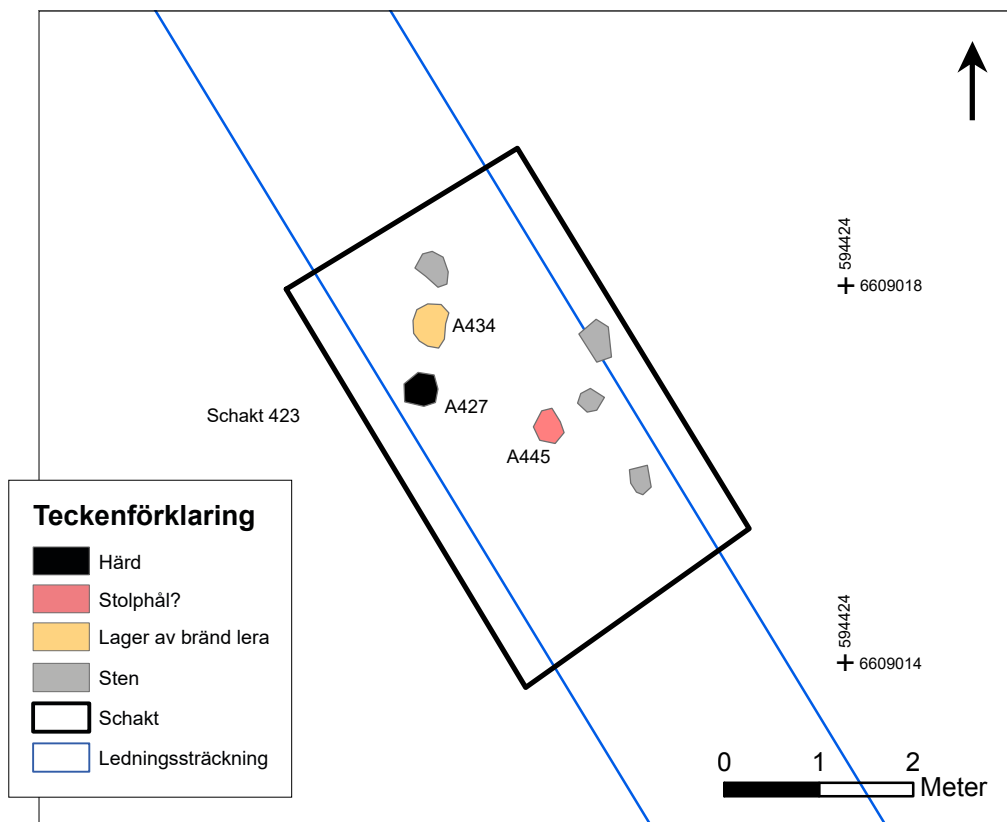
Figur 8. Schaktplan 2. Utredningsschakt i VA-ledningens norra del. Skala 1:2 000.

Figur 9. Schaktplan 3. Utredningsschakt i VA-ledningens södra del. Fornlämning framkom i schakt 411 och 423. Skala 1:2 000.

Figur 10. Schaktplan 4. Utredningsschakt i VA-ledningens sydligaste del. Skala 1:2 000.

Figur 11. Schakt 423 med boplatzanläggningar. Skala 1:80.

Figur 12. Tre boplatzanläggningar i schakt 423 – lager med bränd lera, härd och möjligt stolphål. Foto från sydväst.

Tolkning och utvärdering

Utredningen har kunnat fastställa fornlämning på två platser i den centrala/södra delen av ledningssträckan, strax norr om den gamla infarten till Lista gård. Fornlämningarna ligger på ömse sidor om ett mindre impediment, där ledningssträckan går över ett högre parti i landskapet. Boplatslämningarna i schakt 423 ligger väl samlade på en flack yta som är relativt väl avgränsad mellan impediment, vägar och tomma schakt i norr, öster och söder. En hypotetisk boplatsyta skulle kunna sträcka sig västerut, kanske ända fram till fram till den sankmark som finns på Listas storskifteskarta från 1768, cirka 70 meter västerut, utmed vägen till Brunnby. Kulturlagret i schakt 411, norr om impedimentet, är mer svårtolkat men kan vara ett avsatt boplatslager som även odlats. På grund av utredningsområdets smala bredd kan ytterligare fornlämning inom utredningsområdet endast förekomma norr och söder om lämningarna på respektive plats.

Utredningen har utförts enligt undersökningsplanen och har gjorts med största möjliga hänsyn till vegetation och grödor i åkrarna.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteriet

- Lista nr 1–3, storskifte 1768, LMS T22-22:2
Brunnby nr 1, avmätning 1788, LMS T22-4:2
Häradsekonomska kartan 1905–1911, Gäddeholm, J112-74-3

Litteratur

- Magnusson, R. 2022a. *Avfart Irsta. Lämningar från bronsålder och historisk tid*. Arkeologisk förundersökning, Badelunda-Tibble 3:15 samt Brunnby 2:1 och 3:1 Västerås och Irsta socknar. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2022:33.
- Magnusson, R. 2022b. *Bronsålder i Irsta. Ett röse och en skärvestenshög*. Arkeologisk undersökning Fornlämning L2002:4316 och L2004:9647. Västerås socken. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2022:58.
- Norr, S. & Nyström, M. 2008. *Irsta: två planområden i äldre järnåldersmiljö*. Irsta socken. Västerås kommun. Västmanland. Särskild arkeologisk utredning. Rapporter från Arkeologikonsult 2008:2080–81.
- Ählström, J. 2019. *Avfart Irsta, Västerås*. Arkeologisk utredning etapp 1. Brunnby 2:1 och Badelunda-Tibble 3:15. Badelunda och Irsta socken. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2018:76.
- Ählström, J. 2021. *Avfart Irsta, Västerås. Inför etablering av ett verksamhetsområde mellan E18 och Irsta*. Arkeologisk utredning etapp 2. Västerås-Badelunda 3:15, skifte 7. Västerås socken. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2021:13.
- Ählström, J. 2023. *Avfart Irsta. Ett järnåldersgravfält och senmedeltida stenröjning*. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning L2002:413, Västerås-Badelunda 3:15. Badelunda socken. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2023:1.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM22108
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2545-2022, 2022-08-24
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202201162
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning
<i>Undersökningsperiod:</i>	2–7 november 2022
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson (projektledare) Ann Vinberg
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Irsta och Västerås-Badelunda
<i>Fastighet:</i>	Ullvi 3:640, Brunnby 2:1 och Badelunda-Tibble 3:15
<i>Koordinater:</i>	N 6610075–593818 / S 6608590–594690
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Läge	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Underlag	Anläggning, status
204	Plöjd åker	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,30 m.	Lera växlande med morän, tre block 0,40 m stora.	
208	Plöjd åker	7,30 x 3,00	0,45	Matjord 0,30 m. Dräneringsdiken fyllda med grus, två block, 0,40–0,60 m stora. En metallbit mellan matjord och lera.	Lera, lätt sandig.	
221	Plöjd åker	8,00 x 3,00	0,35	Matjord 0,30 m. Asfaltklumpar och tegel i gräns till underliggande mark.	Lera med stråk av morän.	
225	Åker med kål	6,00 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
229	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,25–0,30	Matjord 0,20 m.	Lera	
233	Åker med kål	6,20 x 3,00	0,30–0,40	Matjord 0,25 m. Kolstänk över hela schaktet i leran i botten.	Lera	
237	Åker med kål	7,00 x 3,00	0,35	Matjord 0,20 m. Lite kolstänk i leran i V.	Lera	
241	Åker med kål	7,00 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
245	Åker med kål	6,70 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
249	Åker med kål	6,00 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m. En metallbit mot underliggande lera. I leran: bränd lera (fnyk) och enstaka kol. Mycket små rundade stenar.	Lera	
253	Fodervall	6,50 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
257	Fodervall	10,00 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m. Enstaka fnyk bränd lera och kolstänk, tegel.	Lera	
261	Fodervall	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera, ett fnyk bränd lera med magring.	
265	Fodervall	6,50 x 3,00	0,30–0,50	Matjord 0,25 m.	Lera, ett kolstänk.	
269	Fodervall	7,10 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
273	Fodervall	7,00 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
335	Solrosodling	8,70 x 3,00	0,35–0,60	Matjord 0,25 m. Fyra grupper med stenar, 0,15–0,40 m stora, ett markfast block, kolstänk. Genomgrävt med maskin. Impedimentmark/ röjningssten?	Lera	
339	Solrosodling	7,40 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
349	Solrosodling	6,40 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m, fynd av rödgods.	Lera	A343, sotfläck, ej fornlämning.
353	Åker med höstsådd	6,80 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
357	Åker med höstsådd	6,00 x 3,0	0,35	Matjord 0,25 m.	Lera	
361	Åker med höstsådd	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
365	Åker med höstsådd	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
369	Åker med höstsådd	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m. Kolstänk i leran i V.	Silt	
373	Impediment, skogsmark	5,00 x 1,80–2,5	0,25–0,50	Brunjord 0,25 m. Under detta jordmassor pålagt från dikes- och vägarbete? 0,20 m.	Silt, 0,05 m tjockt, under detta morän följt av berg.	
377	Skogsmark	2,40 x 2,30	0,30–0,40	Brunjord 0,20 m.	Silt	
381	Skogsmark	3,70 x 3,70	0,10–0,30	Torvskikt över berg och brunjord, 0,10 m tjockt.	Berg och morän. Mycket block 0,15–0,80 m stora.	
386	Åkerren – vall. Grävt från brant slänt mot väg till åkerren.	3,00 x 2,30	0,30	Matjord/brunjord 0,20 m.	Lera	

Schakt	Läge	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Underlag	Anläggning, status
390	Åker med kål	5,60 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	A394, grop? Ej fornlämning.
403	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
407	Åker med kål	6,30 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera. Block, 0,40 m stort, i V.	
411	Åker med kål	6,20 x 3,00	0,50	Matjord 0,25 m. Kulturlager, 0,05–0,15 m tjockt.	Lera	A415, kulturlager, fornlämning.
419	Åker med kål	6,20 x 3,00	0,45	Matjord 0,25 m. Gråsvart lager med enstaka skörbränd sten, odlingslager? 0,05 m tjockt.	Lera och sand. Flertal stenar upp till 0,20 m stora.	
423	Åker med kål	5,00 x 3,00	0,25–0,30	Matjord 0,25 m. Tunt siltlager 0,02 m.	Silt. Block upp till 0,40 m stora.	A427, hård, A434, rödbränd yta, A445, stolphål? Fornlämning.
477	Åker med kål	6,80 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m. Gråsvart lager med kolstänk, 0,05 m tjockt, tunnar ut mot S och V, tjockast i NÖ.	Lera	
481	Åker med kål	6,80 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m. Gråsvart lager, 0,05 m tjockt, i N, tunnar ut och försvinner mot S.	Lera. Block, 0,50 m stort, i S.	
485	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,35	Matjord 0,25 m. Dräneringsdike.	Lera. Enstaka stenar, 0,10–0,20 m stora.	
489	Åker med kål	7,80 x 3,00	0,30–0,40	Matjord 0,25 m. Gråsvart silt, fläckvis, vilken låg i ett flertal fördjupningar/svackor, upp till 0,20 m djupt.	Lera	
493	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,40–0,50	Matjord 0,25 m.	Lera	
497	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
501	Åker med kål	6,80 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
505	Åker med kål	7,10 x 3,00	0,40	Matjord 0,25 m.	Lera	
509	Åker med kål	7,20 x 3,20	0,40	Matjord 0,25 m. Två dräneringsdiken.	Lera	
514	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,45	Matjord 0,25 m, rörtegelfragment.	Lera	
518	Åker med kål	6,80 x 3,00	0,35–0,45	Matjord 0,25 m.	Lera	
522	Åker med kål	6,50 x 3,00	0,25–0,30	Matjord 0,25 m.	Lera	

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anläggnings-nummer	Anläggnings-typ	Storlek (m)	Beskrivning	Schakt	Status
343	Sotfläck	0,50 x 0,40 (Ö-V)	Kol och sot.	349	Ej fornlämning.
394	Grop?	0,45 x 0,25	Gråbrun lera, 0,05 m djupt, med kolstänk i ytan.	390	Ej fornlämning.
415	Kulturlager	Minst 6,50 x 3,00	Mörk gråsvart lera med bränd lera, kolstänk och skörbränd sten, 0,05–0,15 m tjockt. Fanns i hela schaktet, tunnare i NÖ och tjockare i SV. Grävdes bort inom schaktet.	411	Fornlämning
427	Hård	0,45 x 0,40	Rikligt med skörbränd sten i ytan, 0,05–0,10 m stora.	423	Fornlämning
434	Lager	0,40 x 0,35	Rödbränd yta med bränd lera, lerklumpar, 0,02 m stora.	423	Fornlämning
445	Stolphål?	0,30 m i diameter.	Mörkgrå silt, något diffusa ytterkanter.	423	Fornlämning